

gyarok feletti katonai győzelem emléke is megőrződött (Nr. 21–23.), akinek emlékét az Anedchs-Dießen-i grófi család ápolta. A katalógusban találkozunk a győri csatával (Nr. 70.), a Belgrádnál táborazó Max Emanuellel (Nr. 71.), a péterváradai tüközzettel (Nr. 76.).

A kötetet a tárgyalta mennyezetképek válogatott fényképei, s a téma – az augsburgi tüközet ábrázolásának XVI–XVII. századi előzményeit is felölelő – bibliográfiája zárja.

Szegárdy-Csengery Klára

HANS WERNER NEULEN

ADLER UND HALBMOND

Das deutsch-türkische Bündnis 1914–1918

(Ullstein Verlag, Frankfurt/Main–Berlin, 1994. 362 o.)

Hans Werner Neulen történész és újságíró, akinek eddig főként a második világháború és a fasizmus európai történetéről jelentek meg publikációi német és olasz nyelven. A szerző figyelemreméltó, az eddigiekben mások által s ilyen mélységben még fel nem dolgozott történeteket választott könyve témájául. Nevezetesen az első világháború sokak által kevésbé ismert török hadszínterén lejátszódott eseményeket állította vizsgálódásai középpontjába, objektív módon közelítve meg a császári Németország és Törökország szövetségi viszonyát, katonai együttműködését az 1914–1918 közötti időszakban. Stílus olvasmányos. A kötet adatokban gazdag, jól illusztrált, összefoglaló táblázatok, kevésbé ismert fényképek, mellékletek, térképek, a szereplő személyiségek életrajzai egészítik ki. Az eligazodást a mű végén található személynévmutató is segíti. Ugyanakkor Neulen a korszak történetét kutató szakember számára is lenyűgöző mennyiségű levéltári és könyvészeti forrásra támaszkodott könyve megírásakor.

A rövid bevezetés után a kötet a török hadszíntér egyes frontjain zajló eseményeket, harci cselekményeket kronológikus sorrendben, a német csapatok szereplését pedig mindenre kiterjedő részletességgel tárgyalja. A huszonkét fejezet felőli többek között a német–török (politikai, katonai, gazdasági) kapcsolatok fejlődését az első világégés kirobbanásáig, valamint az azokban négy év alatt beállt változásokat. Ismerteti a *Goeben* és a *Breslau* német cirkálók (később *Midilli* és *Yavuz*) török felségvizekre történt menekülését, azt a szerepet, amelyet közvetve és közvetlenül az Oszmán Birodalom 1914. novemberében a Köz-

ponti Hatalmak oldalán való hadbalépésével kapcsolatosan játszottak. Képet kapunk a két hadihajónak az orosz flotta ellenében, a Fekete-tengeren, török zászlók alatt végrehajtott támadásairól 1918-ig. A szerző kidomborítja Enver pasa (1881–1922) – török hadügyminiszter, valamint a haderő főparancsnoka – szerepét, aki lényegében előkészítette a hadba lépést Németország oldalán.

A mű betekintést enged a német–török szövetség kulisszatitkaiba, igyekszik megvilágítani az együttműködés nehézségeit, mozgatórugóit és az abból származó kölcsönös előnyöket. Kevesen tudják, hogy II. Vilmos császár tisztjei és katonái közül 25 000-en harcoltak az antant csapatok ellen az Oszmán birodalom területén, a Dardanelláknál, a Kaukázusban, Mezopotámiában, a Sínai-félszigeten és Palesztinában, s voltak tanúi katonai összeomlásának 1918 végén. Nem köztudott, hogy a kilenc török hadsereg közül négy élén állott német tábornok a világháborúban (Erich von Falkenhayn [1861–1922] az „F” török hadseregcsoport vezetője 1917-ben Palesztinában, Colmar von der Goltz [1843–1916] az 1. majd a 6. török sereg vezére Mezopotámiában, Friedrich Kress von Kressenstein [1870–1948] a 8. török hadsereg parancsnoka Palesztinában, Liman von Sanders [1855–1929] az 1. majd a 2. török sereg harcait irányította a Dardanelláknál), ezenkívül számos német tiszt volt a magasabb egységek törzseiben, illetve a haditengerészetnél.

Az olvasó részletes áttekintést kap a 250 000 orosz katonát lekötő kaukázusi front eseményeiről, ezzel összefüggésben a cári hatalom alóli felszabadulásáért küzdő ún. Grúz

Légió történetéről, az angolok által ellenőrzött Szuezi-csatorna elfoglalására indított és kudarcba fullt török–német–osztrák–magyar támadásokról 1915–16-ban, a Dardanellák megszerzésére irányuló antant támadások visszaveréséről 1915-ben, a német tengeralattjárók Fekete- és Földközi-tengeri aktivitásáról (melyek többek között Líbiában az olasz fennhatóság ellen küzdő török–arab törzseket láttak el utánpótlással). Röviden összegi a kötet azokat a német szövetségi tapogatózásokat Perzsiában és Afganisztánban, amelyek célja – jelentős anyagi ráfordításokkal – helyi iszlám törzsek megnyerése volt az Antant elleni harcra, kitér a Thomas Lawrence (1888–1935) angol ezredes vezette arab felkelők török utánpótlási és közlekedési útvonalakat pusztító gerillaháborújára.

Bemutatja a Törökország területén élő örmény lakosság kálváriáját a világháború idején, a központi hatalom velük szemben alkalmazott embertelen módszereit (deportálások, népirtás). Németország felelősségét ezzel kapcsolatban a következőképpen látatja: „A császári Németország valóban mindent megtett a szövetség felmondásának vállalása nélkül, hogy segítsen az örményeknek? Német részről biztosan aligha beszélhetünk büntetőjogi felelősségről. Ámde Németország erkölcsi felelőssége abban rejlik, hogy a török szövetségeket nem elég erőteljesen tartották vissza.

Passzivitása okán a közös felelősség egy részét a császári birodalom vállalta át.”

Számunkra különösen érdekes, hogy a szerző külön fejezetet szentel a németekkel szövetséges osztrák–magyar tüzér- és kiképző alakulatok (közöttük jó néhány magyar származású katoná) szereplésének a hadszíntéren. Némi iróniával hasonlítja össze a Közel-Keletre érkezett német, illetve császári és királyi katonák török fegyvertársaikhoz való viszonyulását: „A soknemzetiségű Monarchia katonáinak barátságos és kiegyensúlyozott alkata nagy hatással volt a törökökre. Az osztrákoknál és a magyaroknál semmi sem volt érezhető a német tudálékosságból és arroganciából. Ők egy nemzetek feletti birodalmi gondolat képviselőiként és egy olyan monarchia polgáraitól jöttek, melynek fedele alatt 12 nemzetiség élt, lényegesen jobban megtalálták a hangot az oszmán civil és katonai hatóságokkal, mint német szövetségeik, akik gyakran oly kevésbé értették meg a törökök lelkivilágát.”

Az alapműnek számító könyv utószavában a nyolc évtizeddel ezelőtt kötött német–török szövetség máig tartó kihatásai elevenednek meg.

A mű méltán tarthat számot érdeklődésre a szakemberek és a korszak iránt érdeklődő olvasóközönség köreiből egyaránt. A témakört felölelő magyar nyelvű összefoglaló kötet megjelenése azonban még várat magára.

Balla Tibor

LEHÁR ANTAL

EGY KATONATISZT NAPLÓJA, 1919–1921

Részlet a szerző „Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921” (Bécs, 1973) című könyvéből

(História Plusz, 1993/11. szám)

Az úgynevezett „Horthy-rendszer” ellenzékének egy határozott, bár létszámában valószínűleg nem jelentős csoportját alkották a legitimisták, IV. Károly király rendíthetetlen hívei. Szemben a szélsőbballal és -jobbal, melyekkel kapcsolatban a „lövetéssel” való fenyegetés nem lépett túl a retorika szintjén, hiszen mindkét irányzat csak idegen megszálló hatalom

segítségével tudott hatalomra kerülni, a legitimisták ellenében ez valóság volt 1921 október végén. Nem érthetetlen, hanem nagyon is érthető, hogy az elmúlt évtizedekben (és pedig nem csak 45 után!) erről lehetőleg hallgattak, vagy tényét legalábbis lekicsinyelték. Éppen ezért egyeseket meglepetésként érthetett, hogy az elmúlt hónapokban a legitimizmus két igen